

Agata PAWŁAT

Rekreacyjne zagospodarowanie parków krajobrazowych przyległych do terenów osadniczych

Abstract

Landscape parks recreational management in the suburban zones. Environmental protection is the basic function of landscape parks. The forms of land management are submitted to the environmental protection. The intensity of recreational management should be abated moderately with approaching the landscape park borders and area. The recreational capacity can not be exceeded.

The paper presents the general strategy of landscape parks recreational management in the suburban zones. The examples of recreational management possibilities in the north part of Mazowiecki Landscape Park for the necessities of Stara Miłosna Settlement dwellers are presented.

Key words: landscape parks, recreational management.

Wstęp

Parki krajobrazowe są wydzielonymi obszarami poddanymi ochronie ze względu na nieprzeciętne wartości naturalne środowiska przyrodniczego oraz wysokie walory estetyczne, kulturowe i rekreacyjne krajobrazu. Nadrzędnym celem ich tworzenia jest ochrona środowiska przyrodniczego i temu też podporządkowane jest użytkowanie rekreacyj-

ne, jak też rolnictwo, leśnictwo i osadnictwo.

Wiele parków krajobrazowych powstało na terenach, gdzie już istniały osady i osiedla mieszkaniowe. Niektóre położone są w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich. Znajdują się one wówczas pod silną presją działalności człowieka. Dlatego też dla parków krajobrazowych i terenów funkcjonalnie związanych opracowuje się plany zagospodarowania przestrzennego.

W niniejszej pracy przedstawiono ogólne zasady rekreacyjnego zagospodarowania parków krajobrazowych. Podano także przykład możliwości rekreacyjnego zagospodarowania północnej części Mazowieckiego Parku Krajobrazowego na potrzeby mieszkańców osiedla Stara Miłosna.

Zasady zagospodarowania rekreacyjnego

Parki krajobrazowe to stosunkowo młoda forma ochrony przyrody. Pierwsze parki powstały w 1976 r., obecnie jest ich 91. Tworzone są na mocy Uchwały poszczególnych wojewódzkich rad narodo-

wych, na podstawie Ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz Ustawy z dnia 20 lipca 1983 r. o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego.

Dla celów planowania przestrzennego wyodrębnia się parki krajobrazowe typu wiejskiego, miejskiego i historycznego (Jagusiewicz 1979). Pod względem ich rangi różnicuje się je na krajowe i regionalne (Kamieniecki i Kozłowski 1985). W zależności od dominacji funkcji wyróżnia się parki przyrodniczo-leśne, przyrodniczo-rolnicze, rolniczo-kulturowo-turystyczne, przyrodniczo-turystyczno-uzdrowiskowe, przyrodniczo-historyczne (Chmielewski 1990). W aspekcie wykorzystania rekreacyjnego klasyfikuje się je według walorów krajoznawczych i wypoczynkowych oraz przydatności dla turystyki kwalifikowanej (Baranowska-Janota 1986).

Na terenie danego parku dopuszcza się tylko określone formy rekreacji. Wybór zależy od ograniczeń dyktowanych przez stan środowiska, jego przydatność do konkretnych form turystycznego użytkowania, od celu i funkcji obszaru, a także od obowiązujących przepisów prawnych. Dopuszczone formy turystyki muszą mieć zapewnione odpowiednie obiekty i urządzenia. Ich rodzaj, liczba i wielkość powinny być zgodne z potrzebami użytkowników, a jednocześnie nie mogą zagrażać walorom przyrodniczym parku.

Zagospodarowanie turystyczne składa się z wielu elementów:

- obiektów i urządzeń informacyjno-dydaktycznych (informacje turysty-

czne, muzeum z eksponatami, ścieżki dydaktyczne),

- urządzenia specjalistyczne (place zabaw, przystanie wodne, ...),
- obiekty usługowe (wypożyczalnie sprzętu, punkty gastronomiczne ...),
- bazy noclegowe (domy wczasowe, schroniska, sanatoria i kwatery prywatne, pola namiotowe i kempingowe, szałas),
- komunikacja dróg (układ obwodnicowy i sięgaczowy, układ parkingów, sieć szlaków turystycznych).

Ze względu na ochronę zasobów przyrodniczych intensywność zagospodarowania powinna zmniejszać się w miarę zbliżania się do parku. Najbardziej atrakcyjny program powinien być zlokalizowany na przedpolach parku lub w jego otulinie. W układzie tym występuje "przechwycenie" części użytkowników i możliwość ochrony parku przed degradacją (Riabinin 1972). Głównym sposobem sterowania ruchem turystycznym jest strefowe rozmieszczenie programu. Koncepcja ta wykorzystywana jest w planach zagospodarowania atrakcyjnych turystycznie terenów leśnych.

Baranowska-Janota i Korzeniak (1991) proponują wyznaczać w parkach krajobrazowych trzy główne strefy zagospodarowania:

- ekstensywnego użytkowania, która powinna obejmować tereny otwarte o wysokich walorach środowiska i krajobrazu;
- skoncentrowanego użytkowania, lokalizowanego na terenie o dużej chłonności turystycznej, nadającym się do wypoczynku i uprawiania sportów wodnych;

- osadnictwa wypoczynkowego, usytuowanego na zapleczu strefy skoncentrowanego użytkowania.

Hofman i Rostkowski (1987) wydzielili w parkach krajobrazowych pięć stref:

I – rezerwatową, dostępną tylko dla turystyki wędrownej po wyznaczonych szlakach;

II – parkową, przeznaczoną dla różnych form turystyki (pieszej, wodnej itp.);

III – ochronną, ściśle związaną ze strefą parkową, stanowiącą element przejściowy między wnętrzem parku a innymi strefami, wokół której znajdują się tereny masowego wypoczynku świątecznego i pobytowego (urządzenia sportowe, rozrywkowe, widowiskowe, parkingi, zespoły gastronomiczne);

IV – otulinę techniczną (urządzenia techniczne obsługujące strefę I i II);

V – otoczenie ochronne.

Przykładowe systemy organizacyjne parków krajobrazowych podano na rysunku 1. Są one stosowane w koncepcjach kształtowania struktury turystycznego funkcjonowania wielu parków krajobrazowych.

Przykładowo zagospodarowanie rekreacyjne Mazowieckiego Parku Krajobrazowego uwarunkowane jest podziałem na dwie zasadnicze strefy. Pierwsza – to strefa ochronna z urządzeniami obsługi turystów udających się w rejon Parku, druga – to właściwy obszar Mazowieckiego Parku Krajobrazowego o najważniejszych walorach przyrodniczych, przeznaczona do rozwijania turystyki

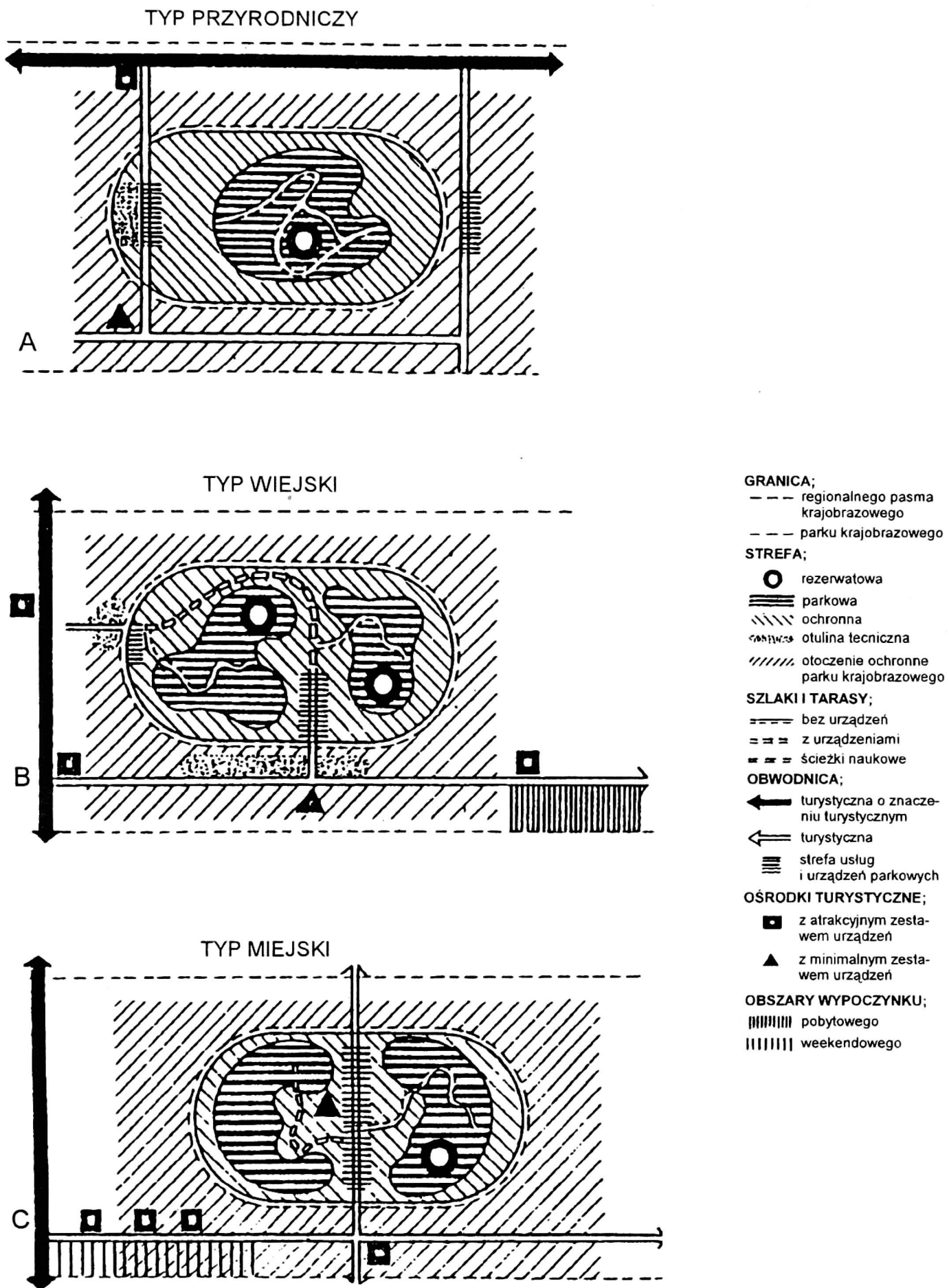
krajoznawczej, pieszej oraz wypoczynku indywidualnego.

W programie Dyrekcji Mazowieckiego Parku Krajobrazowego, dotyczącego możliwości "społeczno-gospodarczego rozwoju" (Król 1992), przewiduje się:

- na obrzeżu rozwój baz wyjściowych turystyki wędrownej i krajoznawczej,
- w dolinie Świdra racjonalne zagospodarowanie terenów na potrzeby organizacji wypoczynku dziecięcego i rodzin z dziećmi,
- aktywizacji strefy pobrzeża Wisły dla turystyki wodnej i przywodnej,
- przy trasach o znaczeniu regionalnym i krajowym rozbudowę urządzeń obsługi ruchu zmotoryzowanego,
- rozwój przyrodolecznictwa w pasie otwockim.

Przytoczony ramowy program rozwoju rekreacji w Mazowieckim Parku Krajobrazowym, realizowany w sposób planowy i kontrolowany, może zaspokoić potrzeby rekreacji mieszkańców Warszawy, z jednoczesnym zachowaniem walorów przyrodniczych Parku. Umożliwia on opracowanie miejscowych planów zagospodarowania.

Każdy z parków krajobrazowych stanowi niepowtarzalny, oryginalny system przyrodniczy. Napotyka się w nich różnego rodzaju trudności i zagrożenia. Ta różnorodność problematyki nie oznacza jednak, że należy się ograniczać jedynie do ramowych założeń i wskazań do ich zagospodarowania. Równocześnie rekreacyjne zagospodarowanie rozwiązuje się w skali lokalnej, dla określonych terenów osadniczych.

RYSUNEK 1. Systemy organizacyjne parków krajobrazowych

Możliwości rekreacyjnego zagospodarowania północnej części Mazowieckiego Parku Krajobrazowego dla mieszkańców osiedla Stara Miłosna

Na obrzeżach Mazowieckiego Parku Krajobrazowego powstają nowe osiedla funkcjonalnie związane z Warszawą. W północnej części Parku budowane jest osiedle Stara Miłosna w strukturze miasta Wesoła (rys. 2). Osiedle zajmuje docelowo powierzchnię 155 ha, ograniczoną od północy – Traktem Brzeskim, od wschodu – Trasą Lubelską, od południa i zachodu – kompleksem lasów Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Obszar osiedla podzielony jest na dwie części Kanałem Wawerskim, który jednocześnie stanowi granicę otuliny Parku. Południowa część osiedla w istotnym stopniu oddziałuje na środowisko przyrodnicze Parku i jego otuliny.

Miejscowy Plan Szczegółowy Zagospodarowania Osiedla Stara Miłosna przyjmuje docelowo zasiedlenie w analizowanym obszarze około 14,5 tys. mieszkańców. Dopuszczalna jest niska zabudowa wielorodzinna i budownictwo jednorodzinne (Sembrat i in. 1994).

Wielkość przylegających do budynków ogrodów w większości przypadków zapewni tylko bierny odpoczynek (pielęgnacja ogrodów, gry itp.). Sport i odpoczynek planowany jest na powierzchni 3 ha. Preferowany obszar to rejon Kościoła, parku dworskiego i Dakowa oraz ciąg wzdłuż Kanału Wawerskiego. Układ taki według badań ankietowych nie rozwiąże problemu wypoczynku mieszkańców Osiedla (Pawłat 1995). Spowoduje szu-

kanie miejsc wypoczynku na terenie lasów Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. W związku z powyższym podjęto próbną analizę potrzeb rekreacyjnych mieszkańców Osiedla i możliwości ich zaspokojenia zgodnie z wymogami Parku i Miejscowego Planu Szczegółowego Zagospodarowania Przestrzennego Osiedla. Opracowano także założenia programowo-przestrzenne układu funkcjonalno-przestrzennego zagospodarowania rekreacyjnego (Pawłat 1995).

Przy ocenie przydatności rekreacyjnej terenów leśnych podstawowym kryterium są warunki przyrodnicze. W zastosowanej metodzie Instytutu Badawczego Leśnictwa (Łoszkiewicz i Głuch 1991) za główne czynniki waloryzacji przyjmuje się siedliskowy typ lasu, wiek drzewostanu i skład rodzajowy drzewostanu.

Waloryzacja terenów leśnych położonych na południe od Osiedla, w obrębie granic miasta Wesoła, pod względem ich przydatności do rekreacji wykazała, że 11% lasów charakteryzuje się bardzo dużą przydatnością, 24% – dużą przydatnością, 35% – średnią, 26% – bardzo małą, a 4% lasów jest nieprzydatna do rekreacji. Najbardziej odpowiednie lasy do organizacji wypoczynku to przede wszystkim bory mieszane świeże i lasy mieszane świeże z przewagą sosny w wieku 60-80 lat, brzozy w wieku 35-45 lat i dębu w wieku 35 lat. Większość z nich występuje w sąsiedztwie Osiedla. Jest to bardzo korzystny układ w aspekcie rekreacyjnym.

Pojemność rekreacyjna analizowanych terenów leśnych, obliczona metodą Łoszkiewicza i Głucha (1991), wynosi 2200 osób. Maksymalna frekwencja

wypoczywających może dochodzić do $\frac{1}{3}$ ogólnej liczby mieszkańców, czyli do około 4800 osób. 30% tych osób prawdopodobnie zostanie w przydomowych ogrodach, co oznacza, że około 3200 osób będzie chciało wypoczywać na terenie Osiedla lub w lasach przyległego Parku Krajobrazowego. Jest to 1000 osób więcej niż wynosi pojemność rekreacyjna sąsiadujących lasów funkcjonalnych Stara Miłosna. W sytuacji takiej należy podjąć działania umożliwiające zwiększenie pojemności rekreacyjnej zarówno na terenie Osiedla, jak i na obszarach leśnych.

W opracowanych przez A. Pawłata (1995) założeniach programowo-przestrzennych zaproponowano trzy strefy rekreacyjnego zagospodarowania: intensywnej, średnio intensywnej i ekstensywnej rekreacji. Pierwszą planuje się w otulinie i poza otuliną Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Obejmuje ona tereny zabudowy osiedla Stara Miłosna. Drugą planuje się na obrzeżach Parku przylegających do osiedla. Trzecią obejmuje się Park w granicach Starej Miłosny.

W obrębie wyróżnionych stref zaproponowano układ funkcjonalno-przestrzenny zagospodarowania rekreacyjnego utworzony przez obiekty rekreacyjne oraz sieć komunikacyjną i wodną (Pawłat 1995). Przy jego opracowaniu uwzględniono założenia Miejscowego Planu Szczegółowego Przestrzennego Zagospodarowania i wyniki sondażu wśród mieszkańców Osiedla. Schemat układu przedstawiono na rysunku 2.

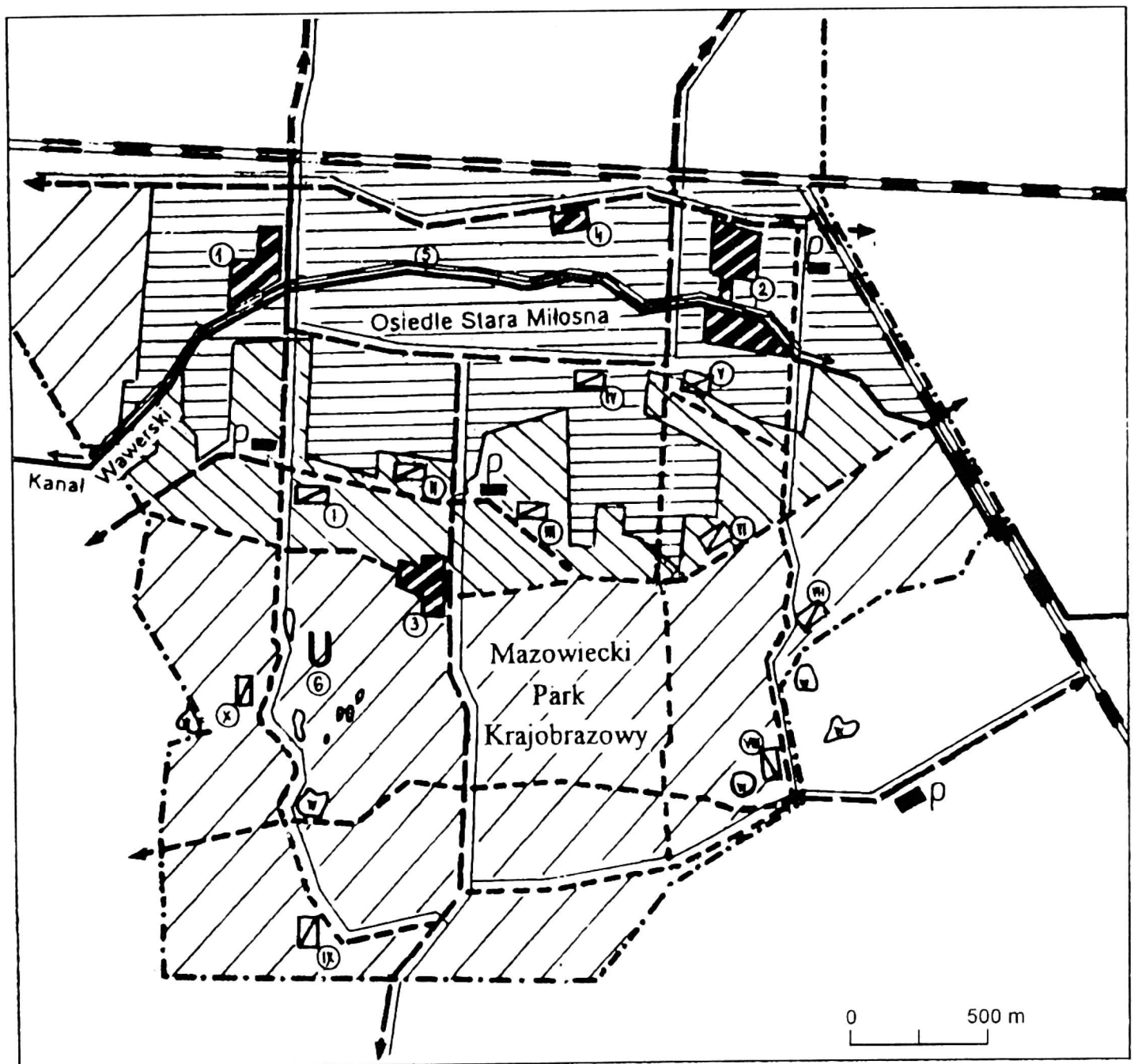
Zaproponowano zieleńiec wypoczynkowy – osiedlowy (obiekt 1), zieleńiec wypoczynkowy – wodny (obiekt 2),

park leśny w Dakowie (obiekt 3), tor wrotkowy (obiekt 4), zieleńiec-bulwar wzdłuż Kanału Wawerskiego (obiekt 5), uroczysko Maciorówka (obiekt 6) oraz 10 zieleńców wspomagających (obiekt I–X). Obiekty 1, 2, 4 i 5 położone są na terenie osiedla Stara Miłosna, obiekty 3 oraz I–VII na obrzeżach Parku, a obiekty 6 oraz VIII–X we wnętrzu Parku.

Układ komunikacyjny składa się z dróg pieszo-jezdnych i pieszych oraz tras rowerowych. Drogi pieszo-jezdne wyznaczono na terenie Osiedla. Drogi piesze zaplanowano głównie na terenie Parku. Trasy rowerowe długości 14 km wyznaczono wzdłuż obwodnicy osiedlowej (trasy pieszo-jezdnej), obwodnicy parkowej (trasy pieszej) i drogi tranzytowej przez centralną część obszaru leśnego w pobliżu Parku leśnego w Dakowie (trasa pieszo-jezdna). Wszystkie trasy będą mieć połączenia z drogami ponadlokalnymi, po których można kontynuować jazdę.

Układ wodny składa się z: Kanału Wawerskiego, zbiorników retencyjnych na obszarze zieleńca wypoczynkowo-wodnego (obiekt 2), proponowanych przez Wolskiego i in. (1995) oraz zbiorników w północnej części Mazowieckiego Parku Krajobrazowego, programowanych przez Pawłata i in. (1994). Zbiorniki będą miały charakter naturalny. W ich pobliżu wyznaczone zostaną ścieżki spacerowe, mostki, kładki, pomosty, amboony i punkty widokowe do obserwacji leśnych i przyrodniczych biocenoz.

W przedstawionym układzie funkcjonalno-przestrzennym rekreacyjnego zagospodarowania można wyodrębnić dwa poziomy funkcjonowania: ponadlo-

RYSUNEK 2. Założenia układu funkcjonalno-przestrzennego rekreacyjnego zagospodarowania północnej części Mazowieckiego Parku Krajobrazowego dla potrzeb mieszkańców osiedla Stara Miłosna:

[Hatched pattern 1] – I strefa intensywnej rekreacji; [Hatched pattern 2] – II strefa średnio intensywnej rekreacji; [Hatched pattern 3] – III strefa ekstensywnej rekreacji; ① – zieleniec wypoczynkowy – osiedlowy; ② – zieleniec wypoczynkowy – wodny; ③ – park leśny; ④ – tor wrotkowy; ⑤ – zieleniec-bulwar; ⑥ U – uroczysko Maciorówka; [Hatched pattern 4] ⑥ – zieleniec wspomagający; [W in circle] – zbiorniki wodne; [Hatched pattern 5] – drogi jezdne – krajowe; [Dashed line] – drogi pieszo-jezdne; [Dotted line] – drogi piesze; [Hatched pattern 6] – trasy rowerowe; [Black square] P – parkingi

kalny i lokalny. Na poziomie ponadlokalnym głównymi arteriami będą prowadzący ze wschodu na zachód Kanał Wawerski, wzdłuż którego zaprojektowano zieleniec-bulwar łączący centralne obiekty wypoczynkowe (obiekty 1 i 2) oraz droga północ-południe (przedłużenie ulicy Fabrycznej), przy której zlokalizowano trzeci z centralnych obiektów wypoczynkowych (obiekt 3).

Na poziomie lokalnym można wyodrębnić dwie obwodnice:

- pierwsza jest skoncentrowana w I i II strefie rekreacyjnego zagospodarowania i wiedzie poprzez zieleniec-bulwar, wzdłuż Kanału Wawerskiego (I strefa), do trasy łączącej zieleniec wspomagające w strefie brzegowej lasu (II strefa),
- druga łączy wszystkie trzy strefy zagospodarowania w układzie zamkniętym.

Wnioski

1. Nadrzędną funkcją parków krajobrazowych jest ochrona środowiska przyrodniczego. Ochronie tej podporządkowane są inne formy zagospodarowania, w tym także rekreacyjnego. Powinny one spełniać określone uwarunkowania.

2. Intensywność zagospodarowania rekreacyjnego parków krajobrazowych powinna zmniejszać się w miarę zbliżania się do jego granic i wchodzenia w jego obszar. Ponadto nie może ona przekraczać pojemności rekreacyjnej środowiska. Cel ten można osiągnąć poprzez zmianę gradientu atrakcyjności form rekreacji.

3. Parki krajobrazowe mogą być wykorzystane dla turystyki krajoznawczej, wypoczynkowej i kwalifikowanej. Wymienionym formom rekreacji muszą towarzyszyć obiekty i urządzenia specjalne, obiekty usługowe, bazy noclegowe oraz układ sieci dróg, parkingów i szlaków turystycznych.

4. Propozycje programowe poszczególnych obiektów muszą być atrakcyjne i odpowiadać potrzebom i zainteresowaniom potencjalnych użytkowników. Ich kompozycja przestrzenna, stosowane materiały oraz struktura roślinności stwarzać powinny harmonijny układ z krajobrazem leśnym. Elementami szczególnie wzbogacającymi program rekreacyjny są obiekty wodne.

Literatura

- BARANOWSKA-JANOTAM. 1986: *Turystyka w Parkach Krajobrazowych*. Człowiek i środowisko. T 10; 3, Warszawa.
- BARANOWSKA-JANOTA M., KORZENIAK G. 1991: *Zasady turystycznego użytkowania i ochrony Parków Krajobrazowych*. Kraków.
- CHMIELEWSKI T. J. 1990: *Parki Krajobrazowe w Polsce. Metody delimitacji i zasady zagospodarowania przestrzennego*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- HOFMAN Z., ROSTKOWSKI A. 1987: *Planowanie urządzeń rekreacyjnych na obszarach wiejskich*. Wyd. Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- JAGUSIEWICZ A. 1979: *Systemy parków krajobrazowych w Polsce*. PWN, Warszawa - Łódź.
- KAMIENIECKI K., KOZŁOWSKI S. 1985: *Oceńna realizacji ogólnopolskiego programu tworzenia parków krajobrazowych*. (W:) *Problemy gospodarki przestrzennej w parkach krajobrazowych*. Mat. TUP, Warszawa.
- KRÓL B. 1992: *Wartości turystyczno-edukacyjne Mazowieckiego Parku Krajobrazowego*. Fundacja TERRA SANA, Otwock.

- ŁOSZKIEWICZ B., GŁUCH G. 1991: *Wytyczne rekreacyjnego zagospodarowania lasów*. Naczelny Zarząd Lasów Państwowych, Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa.
- PAWŁAT A., 1995: *Możliwości rekreacyjnego zagospodarowania północnej części Mazowieckiego Parku Krajobrazowego dla potrzeb mieszkańców osiedla Stara Miłosna*. SGGW, maszynopis pracy dyplomowej.
- PAWŁATH., i in. 1994: *Możliwości wykorzystania wód z oczyszczalni ścieków w Starej Miłosnej do poprawy warunków wodnych przyległych ekosystemów leśnych i miejskich*. Przegl. Nauk. Wydz. Mel. i Inż. Środ. SGGW, 5.
- RIABININ D. 1972: *W sprawie niszczenia środowiska przyrodniczego przez ruch turystyczny*. Chrońmy Przyrodę Ojczyzną, 6.
- SEMBRAT P. i in. 1994: *Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Osiedla Stara Miłosna*. Urząd Miasta Wesoła.
- WOLSKI P., i in. 1995: *Koncepcja programowo-przestrzenna zagospodarowania wód powierzchniowych na terenie osiedla Stara Miłosna*. SGGW, Warszawa (maszynopis).

Adres autorki

A. Pawłat
Katedra Budownictwa Wiejskiego SGGW
02-787 Warszawa, ul. Nowoursynowska 166